

Žarko
Petan

Deset pisem, dve brzjavki (odlomka)

Še pomniš, je pisal, sedeminštiridesetega sva maturirala, na različnih gimnazijah seveda, ti na realki, jaz na klasični. Bila je očetova zamisel, namreč to, da nisva nikoli obiskovala iste šole. Zamisel je temeljila na očetovi znameniti teoriji o zmanjšanju tveganja. Prepričan je bil, da ni prav, če investira ves kapital v en sam posel, ker s tem preveč tvegaš.

Res je, utegneš veliko dobiti, ampak prav toliko lahko vse na en mah izgubiš. Bolj umno je bilo, po njegovem, porazdeliti investicije na več manjših poslov. To, kar na enem izgubiš, na drugem pridobiš nazaj, s tretjim si ustvariš dobiček. Kakšnemu riziku se je oče izognil s tem, da naju ni vpisal na isto šolo, nisem nikoli dognal. Morda je pravilno domneval oziroma računal s tem, da se šole glede na zahtevnost do učencev, strogost profesorskega zbora, obsega učnega načrta med seboj razlikujejo: eden od naju bo zanesljivo imel srečo, da bo prišel na lažjo šolo, tako je domneval. Menim, da je sreča izbrala tebe, sicer pa je bila klasična gimnazija že od nekdaj bolj zagamana od realke.

Še pomniš, da sva maturirala istega leta, istega meseca, istega tedna, ampak maturitetnih nalog nisva pisala na isti dan. Na dan, ki se mi je neizbrisno vtisnil v spomin, si ti pisal prosti spis iz slovenščine, nekaj o jasnih perspektivah mlade generacije ali o na stežaj odprtih vratih v svetlo prihodnost ali o svežem jutru našega življenja, medtem ko sem jaz prav to jutro ves čemeran sedel pri zajtrku in bolščal v črne oblake, iz katerih je čez nekaj minut ali še prej začelo deževati. Oče je stal ob oknu — se spominjaš, to okno, edino v kuhinji, je gledalo na slepo dvorišče izza naše hiše — torej stal je ob oknu in tlačil cekine, drugega za drugim, v kepo razmehčanega gipsa. Cekini so bili svetli, rekel bi celo bleščéči, meni so se zdeli podobni velikim rumenim rozinam, ki jih je oče polagal v testo za potico. Tudi mama je bila v kuhinji, ampak ne spominjam se, kaj je počela. Verjetno je bila kar tako v kuhinji, ne da bi sploh počela kaj posebnega, sicer pa je mama tako vedno počela le navadne, samoumevne reči, ki se jih prav zategadelj ne zapomniš, ker so tako običajno vsakdanje, čeprav so seveda v življenju nepogrešljive. Tedaj je dvakrat na kratko, rekel bi, skoraj plaho pozvonilo. Mama je šla odpret. Pravzaprav samo domnevam, da je šla ona k vratom, ker je oče še vedno mesil glinasto testo na okenski polici. Spominjam se, da je bilo okno odprto, da sem lahko opazoval

težke oblake, ki so bili podobni umazanim cunjam, razpetim v zraku. Mama je šla iz kuhinje po hodniku — pet korakov, morda šest, če so bili bolj drobni — do vhodnih vrat, ki sva jih imela oba na očeh, se pravi oče in jaz. Mama je zavrtela ključ v ključavnici, potisnila kljuko navzdol, odsunila vrata . . . tedaj je nekdo od zunaj vtaknil nogo, obuto v škorenj, med vrata, tako da jih mama ni mogla zapreti, čeprav se je z vso težo naslonila obnje. Kaj bi rada, je vprašala lastnika škornja in seveda tudi noge. Odprite! Kdo ste? Organi . . . Mama se je sunkovito zasuknila proti nama, ampak še vedno je slonela na vratih, sicer bi zagotovo zgrmela na tla, njen obraz je bil pepelnasto siv, policija, je rekla. Oče je z obema rokama dvignil kepo gipsa, v kateri so bili cekini, nekaj časa se je obotavljal, očitno ni vedel, kaj naj stori, kam naj s kepo, čez nekaj blazno dolgih trenutkov — meni se je zdelo, da se je čas ustavil — jo je zalučal skozi okno. Do konca sem pogoltnil požirek mleka, ki mi je zastal v grlu ob »policiji«. Takrat sem slišal, kako je kepa čofnila na cementna tla; stanovali smo v prvem nadstropju. Pomnim, da je prvi vstopil najvišji organ, tudi po postavi je bil pravi orjak, obnašal pa se je tako, da ni bilo prav nobenega dvoma, da je najvišji tudi po položaju. Oblečen je bil v predolg usnjen plašč. Za njim so se zdrenjali še trije nižji organi, prav tako v usnjenih površnikih. Preiskava, je rekel najvišji organ, podržal je očetu pod nos uradno potrdilo s pečatom in obveznim Smrt fašizmu — svobodo narodu! Zakaj, je hotel vedeti oče. Mama je molčala, očitno je slutila. Izvedeli boste ob pravem času, je še rekel, preden so se lotili preiskave. Mama je zanesljivo slutila, oče je vedel. Od gipsa umazane roke si je otrl z robcem, še prej pa je skrbno zaprl okno. Tisto okno . . .

Nisem si mogel niti predstavljati, da je v našem stanovanju toliko skrivališč. Bilo je kot v kriminalki. Najvišji organ, obut v škornje, je imel svoj sistem preiskave, ki je bil videti na prvi pogled docela zmeden, ampak v resnici je bil zelo učinkovit, čeprav v našem primeru ni bilo mogoče tega dokazati. Na sredo sobe so potisnili pohištvo, obleke, perilo, čevlje, skratka, vse, kar je bilo v omarah, predalih, kovčkah, skrinjah, so kratko in malo zmetali na sredo sobe. Potem so raziskali stene. S kladivčki so trkali obnje, da bi odkrili votline ali skrivne trezorje ali kaj podobnega. Nato so vse reči, ki so bile nagrmadene sredi sobe, zmetali ob stene, pri tem so vsak kos oblačila ali obutve na primer trikrat obrnili, preden so ga zalučali nazaj proti zidu. Pogledali so v lestene v jedilnici, pa pod posteljo so pokukali, pa pod preproge tudi, lončke na balkonu, v katerih so bili kaktusi, so izpraznili, zemljo so prečesali z grebljico, pa pasto za zobe so iztisnili, pa milo so prerezali, pa na peči niso pozabili, pa na štedilnik, pa parket v spalnici so na treh mestih dvignili, povsod tam, kjer je bil izlizan, pa knjige so skrbno prelistali, tu in tam so kakšno besedo prebrali, pa slike so sneli, vzeli so jih iz okvirov, pa v shrambi so jedi prešlatali, sleherno kumarico so vzeli iz steklene posode in jo prebodli z vilicami, da se je pocedilo iz nje, pa moko so presejali kar brez sita iz vreče na tla . . . Vse to so postorili v štirih urah.

Zdaj je na vrsti osebna telesna preiskava, je rekel najvišji organ na začetku pete ure. Že zdavnaj je slekel usnjen plašč, čeprav je zunaj lilo kot iz škafa. Bedasto sem se zarežal, ko me je eden izmed treh nižjih organov otipaval pod pazduho, celo v mednožje je segel, smeh me je na mah minil. Našel ni ničesar, razen tega, kar ima pač vsak moški med nogami. Tudi drugi niso imeli več uspeha.

Resno se moramo pogovoriti, gospod, je rekel najvišji. Tovariši so vedno nagovarjali mojega očeta z gospodom. V njegovem glasu ni bilo niti sledu zaničljivosti, morda le za kanček samovšečnosti. Posedli smo okrog okrogle mize v jedilnici: oče, mama, najvišji organ, jaz. Trije nižji organi so stali diskretno poleg vrat. Kje so cekini? Kakšni cekini, se je nespretno sprenevedal oče. Mama je zardela; kri ji hipoma udari v glavo, kadar se je poloti živčnost. Cekini, ki ste jih včeraj zvečer kupili. Ob enajstih . . . Ob enajstih, je po premoru ponovil oče, da bi pridobil čas. Ne vem, o čem sploh govorite. O cekinih, o zlatnikih, če hočete, tudi napoleondori jim pravijo, o tridesetih zlatih novcih. Šli boste z nami, če ne dobimo cekinov, trda vam bo predla. Oče je vstal. Kam pa? Z vami grem . . . Sedite! . . . Poslušajte, gospod, najvišji ni bil prav nič jezen, govoril je zelo vljudno in obvladano, poslušajte, gospod, cekine moramo dobiti nazaj pri priči. NA-ZAJ? Očetov glas je bil prvič negotov. Ja, nazaj, dobro ste slišali. Možakarja s cekini smo mi poslali k vam, prinesel vam je naše cekine, ti cekini so državni, razumete, tako rekoč naša obratna sredstva, del našega inventarja, dobili smo jih na reverz, razumete. Oče ni razumel . . . Možakar je prišel včeraj zvečer ob enajstih k vam. Hočem reči, da smo ga mi poslali k vam, za nas dela, honorarno in občasno. Prinesel je trideset cekinov, kot sta bila domenjena. Izročil vam jih je, vi ste jih pošteno plačali. Cekini so tukaj, v stanovanju, o tem sem prepričan. Povejte nam, kje so? . . . Oče je bil ogorčen . . . Poslušajte, gospod, nima smisla tajiti, s tem si ne boste olajšali že tako težavnega položaja, verjemite mi. Skoraj rotill ga je. Oče je pogledal mamo, pokimala je. Cekini so na dvorišču. Kje? Vrgel sem jih skozi okno. Če brijete norce . . . katero okno? Kuhinjsko . . . Najvišji je planil k oknu, mi pa za njim. KJE SO CEKINI?! Ni jih videl. Na cementnem tlaku se je kepa gipsa, kot bi bila iz testa, razlezla, ampak cekini niso pokukali iz nje. Tovariš, ali vidite tisti belkasti madež na tleh? Vidim, pa kaj? V tistem madežu so vaši, se pravi državni cekini. Dva nižja organa sta stekla na dvorišče, iz gipsa sta s pipcem in prsti izbezala cekine, devetindvajset cekinov. Kam je izginil trideseti cekin, tega niso nikoli dognali ne organi ne oče, ki se je priduševal še čez leta, da je vtaknil v gips vseh trideset napoleondorov. Sicer pa je bil eden izmed nižjih organov (tisti s pipcem) pred vojno po poklicu rokohitrec. Drugi (tisti brez pipca) pa je bil zelo kratkoviden.

Spominjam se, sem pisal bratu, da sem pisal tri maturitetne naloge: iz matematike, iz ruščine, iz slovenščine. Matematično in rusko — Skalko je narekoval odlomek iz romana o Tarasu Buljbi, kako je stari Taras ustrelil lastnega sina, ki je postal izdajalec zavoljo lepe Poljakinje, v katero

se je zaljubil — sem pisal nezadostno. Se pravi, da sem padel že na pismeni maturi. Ne spominjam se naslova slovenskega spisa, nemara smo res pisali nekaj o svetli prihodnosti ali o pragu življenja. Ko sem se vrnil domov, so organi že odšli, seveda s cekini vred. Stanovanje je bilo takšno, kot bi vanj treščila bomba. Najvišjega organa si mi ti čez nekaj dni pokazal na ulici. Meni se ni zdel tako velik kot tebi, res pa je bil takrat brez usnjenega plašča. Veliko pozneje sem ga v Ljubljani še velikokrat srečal. Bil je ravnatelj klavnice ali nekaj podobnega. Zdaj je že v penziji. Zadnje čase se pogosto videvava v Tivoliju, kamor redno peljeva na sprehod svoja psa, on nemškega ovčarja, jaz rjavega kodra. Ljubeznivo pozdravljava drug drugega, prav tekmujeva, kateri bo prvi dvignil klobuk ali se dotaknil z roko ščitnika na kapi. A prepričan sem, da ne ve, od kod se poznavata. Pravzaprav se sploh nikoli osebno nisva seznanila. Najina psa sta naju združila . . .

Ali pomniš, je pisal, da so mamó pripeljali z rešilcem iz bolnišnice, oče je nosil njen z jermeni prepasani kovček — niti en kovček pri hiši se ni zapiral — šofer v beli halji ji je pomagal vzpenjati se po stopnicah do prvega nadstropja, oprta na njegovo roko se je komaj premikala navkreber. V kuhinji se je sesedla na klop ob zidu, hoja po stopnicah jo je povsem izčrpala. Ko je prišla do sape, ji je bila prva skrb šofer. Daj, fantu napitnino, je rekla očetu, stotaka. Oče mu je stisnil v roko petdesetaka, ni pač mogel iz svoje kože. Ko je šofer odšel, smo dolgo časa stali okrog mame, ki je kar obsedela na klopi. Nismo vedeli, kaj naj storimo, potem je oče vendarle odnesel kovček v spalnico, slišali smo, kako je jemal reči iz njega ter jih zlagal v omaro: perilo na polico, nogavice v predale, obleke je natikal na obešalnike. Midva sva še vedno stopicala po kuhinji, ti si vprašal mamó, če bi kavo ali morda čaj, odkimala je, jaz sem dal na mizo škatlo s piškoti, vzela ni niti enega, čeprav so bili dobro zapečeni, kakršne je imela prej, ko je bila še zdrava, zelo rada. Samo sedela je, sključena v dve gubi, nekajkrat se je že pripravila, da bo nekaj rekla, a se je vsakič premislila, preden je izgovorila prvo besedo. Šele ko se je oče vrnil iz spalnice, je spregovorila. Zdravniki so mislili, da sem v krvnem sorodstvu s tvojima sestrama, je rekla, z Vido in Lojzko. Bili so zaskrbljeni. Saj veš, da sta obe umrli od raka. Šele ko sem jim povedala, da sem z njima samo v svaštvu, se jim je kamen odvalil od srca. Do pomote je prišlo zato, ker sta bili tvoji sestri neomoženi, pisali sta se tako kot ti, se pravi kot jaz. A ste vedeli, da je rak deden? Se pravi, zanesljivo je dognano, da se podeduje nagnjenost do bolezni oziroma neodpornost do njenih klic. V naši družini nihče ni imel raka, prav nihče. Angela je ubil konj, Evstahija in Rafaela je ugonobila jetika, vsi drugi pa še živijo, najstarejša, Francka, jih ima že čez osemdeset, vsi so zdravi in kreпки, Francka še marsikaj postori okrog hiše. Stari oče je umrl v devetdesetem letu, le dva dni pred rojstnim dnevom. Prehladil se je. Tisto leto je bila zima posebno huda, stranišče na štrbunk je bilo na dvorišču, tako da je dedka burja vsakič prepihala, ko je šel na potrebo . . . Mama je umolknila. Mislim, da sploh ni pričakovala, da se bomo zapletli

v pogovor o bolezni, ki jo je že poldrugo leto počasi glodala, govorila je bolj iz notranje potrebe, prepričevala je samo sebe. Sploh se mi zdi, da se je po prihodu iz bolnišnice popolnoma zaprla vase. Njen svet se je zožil na posteljo, katere kmalu ni mogla več zapustiti, morda še na nočno omario, nastlano z zdravili, in na stike z bolniško sestro. Midva in oče nismo sodili v ta ris, bili smo zunaj, tujci, na katere je bila prej pred boleznijo, sicer zelo navezana, ampak zdaj ni hotela obnoviti z nami prejšnjih pristnih vezi, ker se je bala, da si bo s tem obremenila dokončno slovo od nas. Nekje sem prebral, da sloni zapustijo čredo, kadar začutijo, da se jim bliža smrt. Vedo, da jim nihče ne more pomagati, da s svojo prisotnostjo v čredi le ovirajo druge. Sloni vedno umirajo sami.

Nobenega dvoma ni bilo, da je mama vedela, da je njena bolezen neozdravljiva. Ko jo je pred dvema letoma napadel rak, se mu je silovito postavila po robu. Romala je od zdravnika do zdravnika, prebrala je vse o raku, kar ji je prišlo pod roke, članke v časopisih, pa tudi strokovne razprave v revijah in celo medicinske knjige. Poskusila je prav vse, da bi premagala bolezen. Pila je čudne zvarke, ki jih je kupovala za drage denarce od mazačev. Mazala se je s smrdljivimi žavbami, telovadila je, prhala se je izmenoma z ledeno mrzlo in vrelo vodo, posvetovala se je s padarji, homeopati, sleparji, ljudmi, ki so čudežno preboleli to zahrbtno bolezen oziroma so jo vsaj ustavili. Verjetno je bilo prav to usodno zanjo, mislim to, da je tako širokopotezno zastavila svoj boj zoper raka. Če bi poslušala prvega zdravnika, ki ji je povedal, da mora pri priči na operacijo — odrezali naj bi ji eno dojko, v kateri se je ugnezdila zločesta bula, ki se je nenehno redila — bi se morda rešila. Tako pa je iz dneva v dan odlašala z operacijo — kirurgom ni zaupala — dokler ni bilo prepozno. Končno se je odločila za operativni poseg, izrezali so ji prsi, obe dojki, za vsak primer, je rekel operater. Po operaciji se je sprva imenitno počutila, je že mislila, da je iz vode. Nekoč mi je rekla: Kaj zato, če so mi odrezali dojki, saj se da živeti tudi brez prsi. Kupila si je protezo — prsi iz penaste gume — ki so bile videti pod obleko kot prave. Nekoč sem jih videl, visele so na obešalniku v kopalnici: dve sploščeni žogi s trakovi; niso bile prav nič mikavne. Čez nekaj mesecev se je bolezen spet pojavila, tokrat v močnejši obliki, metastaze so se razširile po vsem telesu, obsevali so jo, lasje so ji izpadali v šopih, ampak rak se ni dal več ustaviti, morda so z obsevanjem in drugimi zdravili le nekoliko upočasnili konec. Ne vem, kdaj je mama dokončno spoznala, da zanjo ni rešitve. Morda prav tistega dne, ko so jo pripeljali z rešilcem iz bolnišnice domov. Pripoved o zamenjavi s svakinjama, ki nam jo je povedala v kuhinji, je bila njena zadnja beseda o bolezni. Poslej je večinoma molčala, le tu in tam je prosila, naj ji obljubimo, da je na koncu ne bomo pustili predolgo trpeti. Najbolj se je bala bolečin. Sestro je ven in ven spraševala, če ima dovolj morfija v zalogi.

Se spominjaš, da je bil oče takrat kot na trnih. Nikjer ni imel obstanka. Podnevi se ni ganil iz stanovanja, samo selil se je iz sobe v sobo, ponoči je poležaval na kavču v jedilnici, vsako uro je vstajal, hodil je gledat mamo

v spalnico, se šepetaje pogovarjal s sestro, kot da kujeta zaroto, ure in ure je stikal po nekakšnih papirjih, ki jih je jemal iz železne skrinjice. Neka dne mi je rekel, da mama ni napisala oporoke. In kaj potem? sem bil začuden. Morala bi napisati oporoko, je vztrajal, čeprav ni navedel niti enega trdnega razloga za svoje stališče. Premoženje bomo že nekako razdelili, saj ga ni veliko ostalo. Pa hiša v Zagrebu? Tudi s hišo ne bo težav, ima tri nadstropja, za vsakega po eno. Pa cekini? Kakšni cekini? Mamini cekini, je pojasnil oče. Častna beseda, nikoli nisem slišal za mamine cekine, vedel sem, da imata z očetom nekje skrite zlatnike, ampak še sanjalo se mi ni, koliko je teh cekinov in da sta si jih razdelila. Ali ti veš, kje ima mama shranjene cekine? Nisem vedel. Morda jih ima doma v Vipavski dolini. Pred časom mi je povedala, da jih ima zakopane v hlevu na domačiji starega očeta, ampak potem jih je menda izkopala, ker so hlev podrli. Morda je komu zaupala novo skrivališče, ampak komu...? Z menoj se o tem ni nikoli menila. Večkrat sem skušal napeljati besedo na to, a brez uspeha. Tako mi je pripovedoval oče. Ali jo boš ti vprašal? Kje ima shranjene napoleondore, več kot sto jih je, morda stopetdeset. Oče, ne morem. Vprašal bi jo obzirno, kajpada, ne direktno, tako naokrog, saj razumeš. Oče! To je tudi tvoja dediščina. Oče, res ne morem! Vse življenje se je gnala za te zlatnike, zdaj pa bodo šli po gobe, rakom žvižgat. Pa naj gredo hudiču v rit! Oče ni več silil vame, samo žalostno je strmel predse. Kazalec desnice je drgnil ob palec, kot bi prešteval denar. To je počel zelo dolgo, meni se je zdelo, da sploh ne bo nehal. Če zaprem oči, ga še natanko vidim, kako melje s prsti namišljeno zlato zrno.